

Poznámky

- 1 „Kritici globalizace obviňují západní státy z pokrytectví a mají pravdu“ (s. 6).
- 2 Stiglitzovo označení – příspěvek, který přednesl při příležitosti udělení Nobelovy ceny: „Informace a změna paradigmatu v ekonomii“, přístupno přes: <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/papers.cfm>, odkaz Other Recent Papers: Information and the Change in the Paradigm in Economics, Nobel Prize Lecture, December 8, 2001. – <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/NobelLecture.pdf>, kde je možné se blíže seznámit s jednotlivými tezemi jeho teorie. Informační paradigma nahrazuje paradigma konkurenční rovnováhy.
- 3 Např. Fine (2001). O soudržnosti tohoto postoje svědčí Fineova poznámka, že je třeba klást důraz spíše na označení post- než na konsenzus. Postwashingtonský konsenzus zdůrazňuje roli institucí a významu celkového právního rámce pro cestu rozvíjejících se zemí. Roli institucí se věnuje zejména Nová institucionální ekonomie, zastoupená např. nositelem Nobelovy ceny D. Northem.

Bibliografie

- Císař, O. 2003. „Teorie transnacionální demokracie: uzavřená kapitola?“. *Politologický časopis* 10: 17, 38–54.
- Fine, P. 2001. *Development policy in the Twenty-first Century*. London: Routledge.
- Friedman, M. B. 2002. „Globalization: Stiglitz’s Case“. *The New York Review of Books* [cit. 15. 8. 2002]. [HTML dokument] dostupný z: http://www.arlindo-correia.com/globalization_stiglitzs_case.html
- Massing, M. 2002. „Challenging the Growth Gurus“. Commission on Globalization. [HTML dokument] dostupný z: http://www.commissiononglobalization.org/homelinks/hl_stiglitz.htm
- Nye, J. S. 2001. „Globalization’s Democratic Deficit“. *Foreign Affairs* 80: 4.
- Stiglitz, J. E. 2002. *Nobel Memoir*. New York: Columbia University. [HTML dokument] dostupný z: <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/NobelLecture.pdf> přes adresu: <http://www-1.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/press.cfm>
- Todaro, L. 3/06/2002. „The Great Gadfly“. *The Village Voice*. [HTML dokument] dostupný z: <http://www.villagevoice.com/issues/0223/todaro.php>

Jakoubek, Marek, Poduška, Ondřej. Romské osady v kulturologické perspektivě.

Nakladatelství Doplněk, Brno, 176 stran, 2003. ISBN 80-7239-140-2.

Kateřina Janků

Kniha *Romské osady v kulturologické perspektivě* se snaží pomocí devíti odborných studií, jednoho etnodramatu a tří biografických příběhů zachytit povahu kultury romských osad a zároveň varovat před hrozbou vědomé či mimoděk páchané kulturocidy prostřednictvím soudobých komunitních programů, které žijí v romských osadách stále více ovlivňují. Původní česká humanitně-vědná produkce tak byla loni obohacena o pestrý a čtivý svazek textů deseti terénních výzkumníků, kteří svou badatelskou pozornost (v podobě středně-dlouhých pobytů v osadách a studia primárních dokumentů) soustředili do romských osad na východní Slovensko, aby pak zaměřili na výsledky svého bádání kritickou teoretickou pozornost. Editoři v úvodním prosluvu ke čtenáři (který je příznačně pro náboj knihy psán v ty-formě) vyzdvihují jako kvalitu díla fakt, že autoři

zpracovávají vlastní poznatky z terénních výzkumů. Relativistickým pojetím kultury obecně a odmítáním vnímání kultury romských osad jako romantických enkláv nerozvinuté moderny v duchu nereflektovaného evolucionismu se pak vědomě vymezují proti stávající české a slovenské romistice, které vyčítají zejména nekritické zacházení s teoretickými předpoklady prezentovaných zjištění. Kniha má ambici přinést vědomě odlišná stanoviska v oblasti posuzování kultury těch, jimiž sami nejsme (dá se předpokládat, i když ne s jistotou tvrdit, že ani jeden z autorů není etnický Rom, což je jev v romistice a výzkumech týkajících se Romů poměrně běžný).

Nekonceptuální část knihy, etnodrama reflektující pobyt antropologického výzkumníka v osadě, postup, o němž se editoři domnívají, že je „patrně jedním z vůbec prvních programově užitých postmoderních přístupů v dané problematice“ (s. 7) (neobvyklá forma a lákavý název „Kaj o aligatoris / Kde je krokodýl“ přitáhly mou pozornost ještě před úvodní poznámkou editorů – a nelitovala jsem) a tři krátké životní příběhy (připomínající například obdobně biografické, i když více literárně pojaté *Romské povídky*) celkové vyznění knihy nejen obohacují, ale tvoří integrální součást výkladu. Znovu z jiné strany totiž potvrzují umírněnou zapálenost autorů pro surový materiál z terénu a cit pro otevřenost forem, jakými lze vyjadřovat vědeckou zkušenost s lidskými společnostmi a kulturami. Tvůrci sborníku tak nepřímou usazují své vědecké snažení do odpovídajících mezí a upozorňují na limity vědeckého poznávání, které jsou všeobecně známé, avšak jejichž vědomí ve vyznění výsledného produktu často zapadne. V tomto směru má čtenář příjemnou jistotu, že autoři jsou si epistemologických limitů své práce vědomi.

Jak píše editoři, studie, které tvoří jádro knihy, vzešly z diskusí na seminářích Katedry kulturologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (FF UK) v Praze v akademickém roce 2001/2002 (pravděpodobně v podzimním semestru). V knize však chybí stručný profil pisatelů a kontakt na ně. Lze se tedy jen domnívat, že tři autorky a sedm autorů jsou studenti, doktorandi, respektive vyučující tamtéž. I když lze absenci akademických titulů a jakýchkoliv profesních a životopisných údajů o autorech vnímat jako autorský záměr, z hlediska potenciální odborné spolupráce s kolegy, s nimiž nemusí být autoři v osobním kontaktu, to není vstřícné gesto, jakkoliv celkově vyznívá kniha vstřícně a komunikativně (také díky uveřejnění společných fotografií autorů a obyvatel romských osad na vnitřním obalu knihy). O editorech knihy se mi alespoň podařilo zjistit, že Marek Jakoubek je doktorandem na Katedře teorie kultury FF UK v Praze, vyučuje na Katedře sociální a kulturní antropologie Fakulty humanitních studií Západočeské univerzity (FHS ZČU) v Plzni obecné antropologické kurzy a specializovaný kurz o Romech jako etnické skupině a externě působí jako lektor v Centru romistiky UJEP v Ústí nad Labem (v posledních dvou zmíněných institucích působí též Tomáš Hirt, další z autorů knihy, který je zároveň doktorandem v Ústavu etnologie FF UK v Praze). Druhý editor, Ondřej Poduška, je absolvent magisterského studia etnologie na FF UK v Praze a v současné době působí v projektu Varianty realizovaném společností Člověk v tísni – společnosti při České televizi (ČT). O Štěpánu Bolfovi a autorkách většiny fotografií uvnitř knihy, Lence Budilové a Markétě Hajske, se s pomocí internetu dovídám pouze to, že spolupracovaly na projektu SOS Povodně společnosti Člověk v tísni – společnosti při ČT. Michal Tošner, rovněž spolupracovník Člověka v tísni, je doktorandem na Fakultě humanitních studií UK v Praze. Kde najít Rostislava Brožíka, Markétu Krausovou a Karla A. Nováka mi bohužel zůstává utajeno, přičemž Brožíkovu profesní anonymitu lze jako jedinou akceptovat, neboť jeho etnodrama není podle editorů vědeckým pojednáním.

V knize jsou umístěna anglická (a poněkud nelogicky jedno německé) resumé z odborných statí. Etnodrama a biografické příběhy ve světovém jazyce představeny nejsou.

Sympatická je hojnost, s jakou píší autoři texty společně (pět z devíti statí má dva autoři). Markantní je pak autorský podíl editora Jakoubka, který je spoluautorem hned čtyř statí a autorem další samostatné studie.

Věnujme se nyní jádru publikace – devíti odborným statím, a to nejprve slovy tvůrců, poté z pohledu čtenářského.

V úvodníku se dočteme, že první třetina statí přináší konceptuální zakotvení celého souboru. Představenými koncepty jsou postupně „1) pojetí romských osad jako enkláv tradiční společnosti, 2) rozumění jejich kultury jako ‚kultury chudoby‘ v intencích O. Lewise a 3) [...] jejich popis a výklad pomocí konceptu sociální exkluze“ (s. 5). Autoři upozorňují, že výkladovou platnost těchto konceptů pojmají ve smyslu weberovských ideálních typů a že jejich vzájemná odlišnost či protikladnost nejsou na překážku jejich interpretační platnosti. Následujících pět esejí je pak představeno jako snaha o „analýzu dané kultury rozбором jejích konkrétních složek“ (s. 6). Těmito složkami mají být romská národní mýtovtvořba, kultura a akulturace v romských osadách, významotvornost barvy pleti, projevy romské religiozity a naposledy zařikávání a proces zbavení se kletby. Závěrečnou stať, věnovanou relevanci konceptu Mertonova sebenaplňujícího se proctví pro porozumění vztahu romská menšina – většinová populace, označují pak editoři za text se záběrem přesahujícím kulturní prostor romských osad.

Aniž bych zásadně nesouhlasila s takovým představením studií, jako čtenář jsem texty vnímala v poněkud jiném řádu. Ten je však také selektivní.

Úvodní Jakoubkova stať postupně odkrývá argument, že romské osady jsou enklávami tradiční společnosti, a to ve smyslu přísné odlišnosti od společností moderních. Vedle toho se – jako ostatně ve většině statí ve sborníku – objevují metodologické poznámky problematizující vymezení výzkumného pole coby pomyslné skupiny Romů či romské kultury. Vzhledem k názvu celé knihy je důležitá poznámka o přihlášení se k opozici proti často nereflexovanému kulturnímu esencialismu (v tomto ohledu má více textů sborníku přesah z vědeckého pojednání do rozhořčené politické proklamace, což je dnes běžný podpůrný prostředek vymezování vlastní pozice ve významovém poli studií o romských náležitostech) a důležitosti poměřovat náležitosti romské kultury jejich vlastními měřítky, což je blízké antropologickému popisu z hlediska *emic* (versus *etic*). Jakoubek dále shrnuje, že dominantními organizačními principy v romských osadách jsou přibuzenství, sub/etnická příslušnost a rituální ne/čistota; tedy kategorie, které se zdají být neměnné a které strukturují společenství osad jako společenství lidí z principu si nerovných. To mimo jiné znemožňuje vznik veřejné sféry, jednoho z předpokladů fungování moderní společnosti. Proto, uzavírá Jakoubek, jsou pokusy o národnostní emancipaci Romů v romských osadách nebezpečným nonsensem, protože jejich úspěch by znamenal podlomení základních organizačních principů těchto lokalit. V takové tezi, stejně jako ve většině publikace, poněkud chybí upozornění na diverzitu životních (a možná i kulturních?) podmínek v jednotlivých romských osadách a bližší vymezení, o které části tohoto širokého kulturního a sociálního pole romských osad se to které tvrzení opírá. Čtenáři pak často nezbyvá než vnímat obyvatele romských osad – stejně jako „majoritu“ – ikonicky. Výjimku tvoří podrobné antropologické popisy, které jsou obsahem zvláště páté, šesté, sedmé a osmé eseje.

Druhá stať (Novák) se odklání od vnímání kultury romských osad jako tradiční kultury z důvodu pesimismu obsaženého v zamlčeném předpokladu, že tradiční, a tedy z principu jiná kultura se není schopna na moderní způsob života adaptovat a může jím být jen zničena. Východisko vidí autor v interpretaci dění v romských osadách pomocí konceptu kultury chudoby. Apeluje zároveň na rozlišování společnosti již adaptované na chudobu, a tedy vytvářející kulturu chudoby, od společnosti materiálně chudých lidí, přičemž za zásadní nepochopení považuje snahu některých skupin aplikovat v romských osadách komunitní programy podle vzoru programů z rozvojových zemí. Vedle prvků tradiční společenské organizace, materiální nouze a kultury chudoby jsou totiž lidé v romských osadách ovlivňováni sociální exkluzí a systémem sociální péče širší společnosti vymezené prostorem Slovenské republiky, což podstatně ovlivňuje jejich životní situaci a existenční podmínky.

Ve třetí konceptuální stati Tošner znovu zpracovává téma vnímání kultury romských osad jako tradiční kultury a jako kultury chudoby. O současném neutěšeném stavu v romských osadách uvádí: „Vpád komplexní společnosti do kultury osad se v důsledku projevuje především tím, že proměňuje skromné živobytí v materiální zaostávání.“ (s. 46) Důležité je, že podle Tošnera kultura chudoby není podmínkou existence kultury romských osad. Potíž je však v tom, že na „nemoderní“ kultury má moderní společnost korozivní účinek. Zajímavý je apel na konceptuální rozlišení kultury a sociální struktury s odkazem na Cliforda Geertze. Tošner nesouhlasí s nahlížením romských osad jako ekonomicky závislých, avšak kulturně autonomních formací. Tím se staví proti konceptualizaci Krausové a Jakoubka v antropologicky zajímavé páté eseji. Právě vnitřní konceptuální dialog autorů sborníku činí publikaci zajímavou pro odborné čtení, neboť čtenář si může skrze četbu ujasnit svá vlastní stanoviska. Antropologický popisný materiál je pak přístupný i širšímu publiku a jistě přispívá k poznání kultury romských osad i těmi, kteří žádnou romskou osadu nikdy nenavštívili.

Čtvrtá esej o tvorbě romských národních mýtů Hirta a Jakoubka ještě zůstává na konceptuální rovině. Autoři se kriticky vyjadřují k elitním tvůrcům národní mýtotvorby, kterou v souvislosti s romským pseudonárodem vnímají jako zvláště očividný účelový akt odtržený od systému kolektivních identit Romů, jak je Romové sami vytvářejí.

Následují čtyři popisnější eseje, v nichž se dozvíme, jak materiální artefakty „ze světa majority“ pronikají do prostředí romských osad a v procesu svébytné adaptace mění svou původní funkci (Krausová a Jakoubek). Podobně laděn je i příspěvek o specifikách romské religiozity (Budilová a Jakoubek). Pro čtenáře bez bližší zkušenosti se soužitím s Romy může být překvapivý příspěvek vypovídající o silné relevanci barvy pleti jako autostratifikačního principu mezi Romy (Poduška a Hajska). Vhled do soudobého magického myšlení a praktik v romských osadách přináší nejméně úvahová stať sborníku (Hajska). Popisnost příspěvku snižuje jeho kvalitu a humanitněvědeckou relevanci.

Závěrečná stať vysvětluje dynamiku etnických a rasových konfliktů na případu soužití Romů s ostatními, zvláště privilegovanějšími obyvateli České republiky a Slovenska, pomocí Mertonova konceptu sebenaplňujícího se proctví (Bolf a Jakoubek) a života v romských osadách se již týká jen zprostředkovaně. Ani Mertonův koncept není odbornému čtenáři potřeba obšírně vysvětlovat. Cenná je však tím, že obsahuje konkrétní soudobé příklady působení známého mechanismu, které dokazují, že znát zdaleka neznamená být schopen se poučit či změnit.

Romské osady v kulturologické perspektivě jsou aktuální a životů lidí v tomto kulturním regionu se bezprostředně dotýkající humanitněvědnou publikací, která ospravedlňuje materiální náklady a úsilí, jež jsou v oblasti humanitních věd vynakládány, a která je zároveň evidencí toho, že se v obojím nemusíme bát investovat více.

V závěru předmluvy editoři doporučují četbu sborníku nejen akademikům, ale také vládním organizacím a nadacím. Poměrně odvážné tvrzení „Zejména pak jeho četbu doporučujeme exponentům Evropské unie, která svým tlakem na slovenskou vládu nemalým dílem přispívá k likvidaci těchto sociálních útvarů“ (s. 7) může účinně vzbudit čtenářovu pozornost, aby se pak do poslední stránky knihy tázal po konceptuální ucelenosti a propracovanosti výzkumných podkladů pro tak silný argument (má-li být brán vážně, ne pouze jako nepromyšlená spolehlivá provokace, a vážně brán být má, neboť se jedná o vědeckou publikaci). Na druhé straně může tak kategorické tvrzení potenciálnímu čtenáři zvýšit hladinu adrenalinu natolik, že se mu četba celého díla znechutí již v samotném začátku. Byla by to škoda, i když z hlediska dobré vůle projevované lidmi působícími v romských osadách, kteří se mohou takto cítit dotčeni, pochopitelná. Domnívám se, že klad sborníku spočívá v tom, že jde o seriózně napsané pojednání, které může oslovit jak odborníky zabývající se z rozmanitých pohledů životem Romů a jejich soužitím s více privilegovanými etniky na území Slovenska a České republiky (většina Romů žijících v České republice má dodnes příbuzné na Slovensku a mnozí z nich žijí právě ve východoslovenských osadách), tak odborníky, jejichž záběr do těchto oblastí nezasahuje. Obecně vzato, je to souhrn stručných zpráv z výzkumů, jejichž hodnota spočívá v propojení teorie a empirie a schopnosti jednotlivých badatelů vzájemně spolu komunikovat skrze text. Jazykovou úrovní a atraktivní úpravou pak kniha láká k přečtení i širší čtenářskou obec. V neposlední řadě se mi zdá, že v knize by mohli nalézt tvůrčí zalíbení samotní její autoři, neboť většina statí jako by přímo vybízela k obsáhlejšímu zpracování. Mnohé rozsáhlejší studie, ať již v podobě zpráv z výzkumu, doktorských prací, či monografií, jsou jistě na cestě k vydání.

Bibliografie

Bělohávková – Karasová, A. 1999. *Romské povídky*. Olomouc: ALDA.

Feleppa, R. 1986. „Emics, etics, and social objectivity“. *Current Anthropology* 27 (3): 243–251.

Stehr, Nico: The Fragility of Modern Societies. Knowledge and Risk in the Information Age.

London: Sage Publications, 240 stran, 2001. ISBN: 0761953485.

Dino Numerato

Všudypřítomnou součástí veřejné diskuse uvnitř symbolického prostoru Evropské unie se stal důraz na vzdělanost občanů a paralelně s tím se posílila i artikulace tezí o vzrůstající důležitosti expertního vědění. Aktuální a významný sociálněvědný příspěvek na dané téma nabízí kniha německého sociologa Nica Stehra s názvem *The Fragility of Modern Societies* a podtitulem *Knowledge and Risk in the Information Age*, jež reflektuje stávající pozici vědění ve společnostech pozdní modernity.

S ohledem na polysémickou povahu anglického *fragility* je třeba podotknout, že dané substantivum ve Stehrově pojetí nevyjadřuje ani tak křehkost spjatou s disintegrací moder-